
MARK J. BROSANAN

TEHNOFOBIJA I ROD

DA LI SU KOMPJUTERI "ZVEČKE ZA DEČKE"?

“Nema nikakve sumnje da, umesto da smanji ulogu seksualnih stereotipa toliko upadljivih u fizičkim naukama i drugim 'starijim' predmetima veština i tehnologija, uvođenje informatičke tehnologije u škole vodi ustanovljenju samo još jednog visokorangiranog predmeta s jakim muškim predznakom.”

(Chivers, 1987, str. 17)

Uvod

Gornji navod ukazuje na to da se bavljenje kompjuterima može sve više smatrati muškom aktivnošću. Stoga, koncept psihološkog roda postaje posebno važan za razumevanje etiologije tehnofobije, pa će shvatanja 'muškosti' i 'ženskosti' biti predmet ovog poglavlja. Zaključak prvog poglavlja ukazuje na to da bi psihološki rod mogao biti kauzalni činitelj koji utiče na polne razlike u tehnofobiji. To istraživanje poziva se na rad Sandre Bem o psihološkoj androginiji, koje se zasnivalo na dostignućima istraživanja seksualne tipologije iz šezdesetih godina. U ovom poglavlju razmotrićemo relevantne radove iz šezdesetih godina i potonji razvoj teorije psihološke androginije Sandre Bem, te njihove implikacije po tehnofobiju. I ovde je važno razlikovati pojmove 'pol' i 'roda'. Pol se odnosi na biološke osnove muškog i ženskog, a rod više na socijalno nego biološki od-

ređene bihevioralne asocijacije. Za svrhe rasprave o tehnofobiji posebno je važna vidljivost pripadnosti jednom ili drugom polu. Ovde se nećemo baviti zanimljivim istraživanjem hermafrodita ili muškaraca sa XX hromozomima koje dovodi u pitanje dihotomiju muško/žensko. Postoji obimna literatura o rodu koja pruža obuhvatniji pregled ovde razmatranih pitanja. Odnos između pola i roda predmet je brojnih psiholoških i socioloških istraživanja (vidi: Goodbye to Sex and Gender /Zbogom polu i rodu/, Hood-Williams, 1996). Većina tih istraživanja nadilazi granice ove knjige koja se bavi jednim pristupom, priznajući postojanje drugih vrednih istraživanja.

Istorijski značaj istraživanja Bemove tiče se tri teorijska pitanja. Prvo, da su muškost i ženskost odvojeni pojmovi a ne suprotni krajevi jedinstvenog kontinuuma; drugo, da su muškost i ženskost promenljivi socijalni fenomeni a ne fiksirani biološki entiteti i, konačno, da je adroginija u vezi s mentalnim zdravljem čime je pomeren fokus sa muških muškaraca i ženskih žena kao 'psiholoških ideala'. Stoga, ovaj pristup predstavlja razvoj istraživanja roda od biološko-esencijalističkog shvatanja porekla ženske inferiornosti, do vezanosti jedinke za kulturne norme muškosti i ženskosti (Bem, 1993).

Primena ovog eksplanatornog okvira omogućava da se seksualne razlike u tehnofobiji, opisane u prvom poglavlju, prikažu kao socijalni procesi pre no kao 'biološko-esencijalističke uslovljenosti'. Kao što je istaknuto u uvodu, ovo je specifičan primer trenda koji nalazimo i u drugim istraživanjima. Tako je, recimo, utvrđeno da psihološki rod bolje objašnjava (vidljive polne) razlike u ličnosti i inteligenciji nego biološki pol i da čak može uticati na jezik koji jedinka koristi (Rubin i Greene, 1991).

Da bi se razumela psihološka teorija roda, neophodno je ukratko izložiti teoriju kognitivnog razvoja na kojoj se ona zasniva.

Teorija kognitivnog razvoja

Kaganova (Kagan, 1964) teorija kognitivnog razvoja tvrdi da "sva deca imaju potrebu da steknu samoznaku koja odgovara njihovom biološkom polu" (str. 145). Ta motivacija nameće proces seksualne tipizacije kroz identifikovanje s istopolnim roditel-

ljem (ili surogatom roditelja). Uz taj proces identifikacije, i nagrade roditelja i drugih mogu olakšati usvajanje polno tipskog ponašanja. Dakle, postoje sličnosti sa analizom polne tipizacije teorije socijalnog učenja (Mischel, 1970), koja pretpostavlja da su opažajno učenje i podrška drugih bitni elementi u razvoju polne tipizacije deteta, pošto su polno tipska ponašanja deteta neuporedivo više podržavana od ostalih (o čemu će biti više reči u sledećem poglavlju).

Teorija kognitivnog razvoja povezuje progresivno sticanje polnog tipa sa opštim sazrevanjem misaonih procesa deteta. Teoretičari kognitivnog razvoja ukazuju na to da se veliki deo dečjeg samopoimanja, i posebno njihovog identiteta polne uloge, izvodi iz njihovog tumačenja stavova onih koji ih okružuju. Po toj analizi, sticanje polne uloge deteta umnogome je vođeno njegovim poimanjem onog što smatra ponašanjima i osobinama primerenim svom polu. Tako Kolberg (Kohlberg, 1966) tvrdi da, nastojeći da svoja ponašanja usmere u prikladnim pravcima, deca ekstrapoliraju stereotipe polnih uloga iz svog okruženja. Stvorivši te stereotipe, deca nastoje da u skladu s njima oblikuju svoja ponašanja i samopoimanje. Kolberg kaže: "Osnovne samokategorizacije određuju osnovna vrednovanja. Čim dečak sebe stabilno identifikuje kao muškarca, on pozitivno vrednuje predmete koji su u skladu s njegovim rodnim identitetom i dela na odgovarajući način" (str. 88).

I Kagan (1964) i Kolberg (1966) smatraju da su visokopolno tipizovane jedinice motivisane da očuvaju svoje ponašanje u skladu sa internalizovanim standardom polne uloge, što je cilj koji verovatno postižu potiskivanjem svakog ponašanja za koje smatraju da bi moglo biti nepoželjno ili neprikladno za njihov pol.

Poreklo psihološkog roda

Oslanjajući se na Kolberga (1966) i Pijažea (Piaget, 1932) pre njega, Bemova (1974; 1981a; 1993) utilizuje pojam malog deteta kao aktivnog kognitivnog procesora koji nastoji da razume okolni svet. To podrazumeva analizu socijalnih i fizičkih pravila koja formiraju obrasce u detetovom okruženju. Kolberg je smatrao da je pol prirodna kategorija koju dete u potrazi za kategorijskim obrascima najlakše prepoznaje. Pol se zatim koristi kao organizaciono načelo

koje upravlja ponašanjem ja i drugih. Dete onda pozitivno vrednuje ponašanja i predmete koji su u skladu s njegovim polom. Otkriveno je da se stereotipi polnih uloga razvijaju između druge i sedme godine starosti (Huston, 1985; Serbin i Sprafkin, 1986). U tom petogodišnjem razdoblju dete sve uspješnije utvrđuje koja su ponašanja i predmeti prema socijalnim preporukama primereni njegovom rodu (Williams et al., 1993). Mada preuzima pojam deteta kao aktivnog kognitivnog procesora, Bemova (1993) se ne slaže s Kolbergovom pretpostavkom da je identifikovanje muško-ženske dihotomije nužno prirodno. Ona pre smatra da muško-žensku dihotomiju čine vidljivom društvene prakse koje ističu rodnu polarizaciju. Tako Bemova tvrdi da deca kao načelo kategorizacije koriste kulturne definicije 'muškosti' i 'ženskosti', a ne biološke definicije muškog i ženskog. Dokaz u prilog tome jeste nalaz da, dok 80 odsto dvogodišnjaka može da razlikuje muškarce od žena na osnovu kulturnih pokazatelja (kao što su frizura i odeća), 50 odsto trogodišnjaka i četvorogodišnjaka ne uspeva da razlikuje muškarce od žena na osnovu bioloških oznaka (kao što su genitalije i telesni sklop) (Bem, 1989; Bem, 1993).

Da bi opisala društvenu definiciju muškosti i ženskosti Bemova (1974, 1981a) je razvila metodologiju identifikovanja kulturne definicije onoga što predstavlja prikladna ponašanja za muškarce i žene (Bem, 1981a). Ta metodologija počiva na dve osnovne teorijske pretpostavke:

1. Uglavnom kao rezultat istorijske slučajnosti, kultura je spojila prilično heterogen skup atributa u dve međusobno isključive kategorije, od kojih se svaka smatra karakterističnijom i poželjnijom za jedan ili drugi od dva pola. Ta kulturna očekivanja i preporuke dobro su poznati bukvalno svim pripadnicima jedne kulture.
2. Jedinke se razlikuju jedna od druge u meri u kojoj koriste te kulturne definicije kao idealizovane standarde ženskosti i muškosti prema kojima se vrednuju njihova ličnost i ponašanje.

Stoga su karakteristike ličnosti za popis polnih uloga Bemove (Bem Sex Role Inventory, BSRI, Bem, 1974; 1981a) izabrane kao muške ili ženske na osnovu polno tipske socijalne poželjnosti. Sačinjena je velika lista muških, ženskih i neutralnih ponašanja.

Od ispitanika je traženo da na skali od jedan (“nimalo poželjno”) do sedam (“izuzetno poželjno”) odrede poželjnost više od 400 karakteristika ličnosti ‘za muškarca’ ili ‘za ženu’. Od ispitanika nije traženo da odrede oboje. Stavke odabrane za skale muškosti i ženskosti bile su one koje su dosledno smatrane poželjnijim za jedan nego za drugi pol. Tako je, “ona karakteristika ličnosti klasifikovana kao muška koju su nezavisno muškarci i žene u dva uzorka ocenili kao znatno poželjniju za muškarca nego za ženu ($p < 0,05$). Isto tako je ona karakteristika ličnosti klasifikovana kao ženska koju su nezavisno muškarci i žene u dva uzorka ocenili kao znatno poželjniju za ženu nego za muškarca ($p < 0,05$). (Bem, 1974, 157)

Muške stavke čine one koje su identifikovane kao primerenije muškarcu nego ženi, a ženske one koje su identifikovane kao primerenije ženi nego muškarcu. Nedavno ispitivanje BSRI stavki pokazalo je da se one još uvek poklapaju sa svojevremenim kriterijumom uključivanja Bemove (Brosnan, 1997b). BSRI je samodozirajući upitnik koji sadrži muške i ženske stavke. Na taj način BSRI je procena ličnog izveštaja pojedinca o nivou muškosti i ženskosti, to jest, dimenzija psihološkog roda. Muškarac koji odobrava isključivo muške stavke i žena koja odobrava isključivo ženske, motivisani su da se drže socijalnih definicija rodno prikladnog ponašanja (i nazivaju se ‘polno-tipskim’). Pojedinci koji u jednakim količinama prihvataju muške i ženske stavke nazvani su ‘androgini’.

Dakle, ključno je ono što svi u jednoj kulturi kao celini veruju da su preovlađujuće definicije muškosti i ženskosti i polno-tipske jedinice konformirajuće sa bilo kakvim definicijama muškosti i ženskosti koje im kultura ponudi. Muškarac je polno-tipski ako svoj repertoar ponašanja svodi na ona koja njegovo društvo definiše kao muška. Isto važi i za ženu koja se ograničava na ženska ponašanja. Androgini, međutim, imaju čitav niz ponašanja na svom repertoaru.

Ključni činilac su, dakle, percipirane kulturne norme jednog društva koje su u osnovi definicija muškosti i ženskosti. To je naročito upadljivo u sadašnjoj raspravi pošto su tradicionalne polne razlike u kompjuterskoj anksioznosti nedavno pripisane razlikama u psihološkom rodu (Brosnan i Davidson, 1996; Rosen et al., 1987). Pošto razlikuje psihološku od sociološke perspektive u rodnoj socijalizaciji dece, Be-

mova ističe (Bem, 1993) da se mnoge tradicionalne polne razlike mogu opisati u kategorijama psiholoških rodni razlika: "Za razliku od sociologa i antropologa koji svoje analize rodne socijalizacije počinju sa socijalnom strukturom, psiholozi u svojim analizama polaze od rodno-stereotipnih očekivanja odraslih koji postuliraju tu socijalnu strukturu. Ovdje je osnovni psihološki model samoispunjavajuće proročanstvo. U najjednostavnijem mogućem slučaju, odrasli u socijalnoj zajednici deteta tretiraju devojčice i dečake različito zbog svojih rodno-stereotipnih predrasuda o tome kakvi bi devojčice i dečaci trebalo da budu. Taj diferencijalni tretman potom uzrokuje da devojčice i dečaci postaju međusobno različiti na način koji su odredile predrasude odraslih" (str. 134).

Kao dokaz tome Bemova navodi delo Fagoa i drugih (1985), koji su posmatrali nastavnike koji nesvesno podstiču decu da se ponašaju na rodno prikladne načine i sledstveni porast rodno prikladnog ponašanja kod dece.

U društvima sa istorijom diferencijacije rodni uloga, vidljiva odlika koja određuje psihološki rod je percepcija onoga što su rodno prikladni atributi muškaraca i žena. Bemova podseća (1993):

"Muškost i ženskost su konceptualizovane stereotipne definicije usađene u kulturni diskurs, a ne strukture ličnosti usađene u jedinku" (str. 125).

Dakle, Bemova tvrdi da kultura koja nas okružuje definiše i muškost i ženskost u smislu rodno prikladnih karakteristika i ponašanja. Rozen i drugi (1987) ističu (na kraju prvog poglavlja) da će ispitivanje kulturnih korena psihološkog roda pomoći da razumemo tehnofobiju i da se njome bavimo. Ako su muškost i ženskost kauzalni činioci koji određuju tehnofobiju, teorija Bemove upućuje na to da poreklo tehnofobije leži u očekivanjima drugih. Na to je ukazano u prvom poglavlju kada je rečeno da to što se od mladih očekuje da budu kompjuterski pismeni može da pojača tehnofobiju. Pošto je istraživanje Bemove usredsređeno na rodno zasnovana očekivanja, neophodno je da bolje razumemo muškost i ženskost.

Definicije muškosti i ženskosti

U literaturi o polnim ulogama, definicije muškosti i ženskosti uglavnom se javljaju kao spojevi instru-

mentalnosti i delovanja (muškost) ili izražajnosti i zajedništva (ženskost). Instrumentalnost se definiše kao koordinacija i adaptacija potreba porodičnog sistema sa spoljnim svetom; ona označava ciljnu orijentaciju i generalnu neosetljivost na reakcije drugih na ponašanje jedinke. Izražajnost, na drugoj strani, podrazumeva održavanje i regulisanje emotivnih potreba porodice i interakciju unutar nje; ona označava osetljivost na reakcije drugih i brigu za interpersonalne odnose (Parsons i Bales, 1955). Drugu glavnu razliku između polnih modaliteta – delovanje i zajedništvo – uveo je Bakan (1966). Delovanje se odnosi na održavanje organizacije pojedinca, uključujući autoekspanziju i težnju savršenstvu, te uspostavljanje odvojenosti prema drugima. S druge strane, zajedništvo teži integrisanoj participaciji organizma u većoj celini i podrazumeva nesebičnost i saradnju. Muškarci su pretežno instrumentalno/delatni a žene izražajno/komunalne. BSRI meri upravo veštine neophodne za takvo funkcionisanje.

Feder (Feather, 1984) razmatra poreklo rodnih razlika između muškosti i ženskosti kod Bemove i piše: “Karakteristike su u vezi s drugim razlikama u literaturi – na primer, razlikom između instrumentalnosti i izražajnosti, koju su uveli Parsons i Bejls (Parsons i Bales, 1955), kao i razlikom između delovanja i komunikacije, koju je uveo Bakan (1966). Na osnovu tih različitih razmatranja, pretpostavljalo se da će se muškost vezivati za delatne, instrumentalne vrednosti... koje podrazumevaju aktivnu, agresivnu orijentaciju... a ženskost za komunalne, ekspresivne vrednosti koje podrazumevaju ekspresivnu interpersonalnu orijentaciju, kakve su dopadljivost i uslužnost” (str. 606).

Bernard (1980) je analizirao regresiju skala Bemove na Ketelov upitnik o šesnaest faktora ličnosti (Cattell's Sixteen Personality Factor Questionnaire – 16PG). Zaključio je da je rezultat muškosti BSRI-a u suštinskom odnosu sa 16PF varijablama dominacije, pustolovnosti, hrabrosti i vođstva. Veza sa rezultatom ženskosti bila je slabija i nejasnije povučena. Volsgrouv (Wallsgrrove, 1980) tvrdi da je svim definicijama muškosti zajednički koncept 'moći'. To se direktno nadovezuje na Čiversov navod s početka teksta u kom se kaže da su visokorangirani predmeti povezani s moći oni koji bivaju maskulizovani (kao što je bavljenje kompjuterima). I najzad, iako je ve-

ćina istraživanja psihološkog roda vršena na zapadnim uzorcima, nalazi su potvrđeni i u drugim zemljama kao što je Japan (Ishida, 1994).

*Kritika teorije
psihološkog roda*

Kao što je pomenuto u uvodu ovog poglavlja, teorija Bemove samo je jedna od mnogih. Njen okvir korišćen je da bi se istakla socijalna (a ne biološka) etiologija tehnofobije. Međutim, kao i sve teorije i teorija Bemove bila je kritikovana. Ona je svoj rad smeštala u okvire feminizma. Igljeva (Eagly, 1995) tvrdi da je feministička motivacija da se traga za rodnom jednakošću stvorila političku klimu u prilog nalazima o nepostojanju rodni razlika. Posledično se psihološke rodne razlike neopravdano minimizuju. Hajd i Plent (Hyde i Plant, 1995) nadovezuju se na tvrdnje Igljeve i smatraju da su feministički psiholozi daleko od jedinstvenog stanovišta po tom pitanju. Autorke se pozivaju na delo Giliganove (Gilligan, 1982) *In a Different Voice* (Drugim glasom) da bi pokazale kako feministički autori maksimalizuju rodne razlike. Brosnan (1997b) je nedavno, proveravajući BSRI, utvrdio da dok (oba pola) smatraju stavke ženskosti poželjnim a muške nepoželjnim za žene, isto ne važi za muškarce. Istraživanje je pokazalo da se, dvadeset godina posle originalnog istraživanja Bemove, ženske stavke ne smatraju nepoželjnim za muškarce.

Jedna od ključnih kritika istraživanja Bemove odnosi se na oznake date rezultatima merenim BSRI-em. Spensova (1983) tvrdi da kratke BSRI skale muškosti i ženskosti sadrže isključivo društveno poželjne *instrumentalne i ekspresivne* karakteristike. Oporavajući vezu između skalnih mera roda i samog roda, autorka kaže da su: "rodno relevantni stavovi, atributi i ponašanja višedimenzionalni i da su veze tih svojstava sa autokonceptima muškosti i ženskosti radikalno drugačije nego što se tradicionalno pretpostavlja" (str. 442).

I nastavlja: "...da nam empirijski nalazi kazuju da je nešto u vezi s mentalnim zdravljem u korelaciji sa instrumentalnošću i izražajnošću ali da se *ne može legitimno generalizovati van tog domena*" (podv. autor, str. 442).

Baldwin i drugi (Baldwin et. al., 1986) slažu se s Lubinskim i drugim (Lubinski et al., 1983) i Tejlorom i Holom (Taylor i Hall, 1982) da su oznake 'poza dominacije' i 'nega i toplina' najprimerenije konstruktima merenim BSRI-em. Autori kažu: "visoki rezultati muškosti odraz su viđenja sebe kao interpersonalno efikasnog i dominantnog... u stvari.. ispitivanje sadržaja stavki muškosti ukazuje na to da se uzorkovani domen može sasvim adekvatno označiti kao poza dominacije... Stoga se očekuje neka asocijacija između mera muškosti i markera pozitivne osećajnosti... Za razliku od muškosti, ženskost se primarno vezuje za 'negu i pružanje topline'" (str. 433).

Stoga se nalazi dobijeni BSRI-em mogu interpretirati u okviru užih oznaka instrumentalnosti i izražajnosti (ili poze dominacije i nege i topline), ali se ne mogu racionalno interpretirati u širokom kontekstu nejasnih, neanaliziranih oznaka 'muškog' i 'ženskog'. Problematično je i to što je poza dominacije uglavnom samopouzdanje ili samopoštovanje. Tako su, recimo, mnoge od stavki muškosti iz BSRI-a nađene i na skalama samopoštovanja (Bills, 1951). Slično tome, tekasaški popis socijalnog ponašanja (Texas Social Behaviour Inventory – TSBI) koji se često koristi za merenje samopoštovanja, ukazuje na tri povezana činioca: dominaciju, socijalnu kompetenciju i socijalnu apstinenciju (Helmreich i Stapp, 1974). Kad je od ispitanika zatraženo da rangiraju BSRI stavke kao 'muške' odnosno 'ženske', zapravo isključivo su kao takve bile rangirane *muške* i *ženske* stavke (Ballard-Reisch i Elton, 1992).

Zato moramo biti oprezni kad interpretiramo značenja 'muškog' i 'ženskog'. Iz stilskih razloga nastaviću da upotrebljavam termine 'muškost' i 'ženskost' za aspekt tih konstrukata meren BSRI-em.

Pojam androginije kritikovan je zbog same definicije (npr. Spence et. al., 1974), zbog nemogućnosti da teoretizuje rodnu nejednakost (Bem, 1993) i zbog veze s mentalnim zdravljem (Baldwin et al., 1986; Lubinski et al., 1983; Taylor i Hall, 1982). Bemova je zbog toga pomerila fokus svog istraživanja ka rodno shematskoj obradi (1981b), koja ispituje spremnost jedinke da opaža svoju okolinu u rodnim kategorijama. Upravo ta spremnost da se internalizuje rodno odgovarajuće, razlikuje androgine od polno-tipskih jedinki.

Teorija rodne sheme

Mada je ono što predstavlja muškost i ženskost ključno pitanje, primarne implikacije za razumevanje tehnofobije vrte se oko toga ko je prijemčiv za rodno vezane percepcije (šta god one bile). Zbog toga je nastavljanje istraživanja Bemove naročito važno za objašnjenje tehnofobije. Navod s početka ovog teksta ukazuje da se bavljenje kompjuterima shvata kao muška aktivnost. Umesto da se usredsređuje na ono što čini muškost, teorija rodne sheme bavi se posledicama toga koja se aktivnost vidi kao rodno prikladna a koja ne.

Teorija rodne sheme (Bem, 1981 b/c; 1983) ima elemente teorija kognitivnog razvoja i socijalnog učenja polne tipizacije. Teorija rodne sheme i teorija kognitivnog razvoja usredsređene su na “aktivni konstruktivni kognitivni proces” jedinke (Huston, 1983, str. 400). Jedinke su motivisane da očuvaju stabilno autoidenje u skladu s polnom diferencijacijom koju vide oko sebe. Tako je polno-tipski obrazac preferiranih interesa, stavova i ponašanja posledica rane kategorizacije ja i sveta u polno diferenciranim kategorijama. Teoriji rodne sheme i teoriji socijalnog učenja zajednički je naglasak na individualnom preuzimanju polnih razlika prisutnih u okruženju, za razliku od neposredne biološke determinisanosti.

Dakle, teorija rodne sheme drži da je polna tipizacija naučen fenomen posredovan kognitivnom obradom samog deteta. Bemova (1981b) opisuje shemu kao kognitivnu strukturu, asocijativnu mrežu koja organizuje i vodi percepciju jedinke. Shema funkcioniše kao anticipatorna struktura, spremnost da se traga i asimiluje dolazeća informacija na, za shemu, relevantan način. Fenomen polne tipizacije proizlazi iz rodno zasnovane shematske obrade, generalne spremnosti da se informacije obrađuju na temelju polno povezanih asocijacija koje čine rodnu shemu. Konkretno, po ovoj teoriji, polna tipizacija je delom rezultat i asimilacije samog autokoncepta u rodnu shemu.

Uverenost u vlastitu muškost ili ženskost i s polom povezane attribute i ponašanja postaju važan aspekt samoidentiteta. Markus i drugi (1982) pretpostavili su da je, u takvim slučajevima, “rodna shema verovatno izuzetno dostupna i suštinski implicirana u obradu informacija o rodu uopšte i rodnim aspektima konkretne jedinke” (str. 39). Dakle, teorija Bemove

zasnivala se na shvatanju polno-tipske osobe kao nekog ko je internalizovao društvene polno-tipske standarde ponašanja poželjnog za muškarce i žene.

Tako će polno-tipski muškarac pokazivati 'muška' ponašanja i potiskivati 'ženska'; obrnuto važi za polno-tipske žene. Jedinke koje ne usmeravaju svoje ponašanje prema onome što društvo definiše kao odgovarajuće za njihov biološki pol, nazivaju se 'androgini'. Androgina grupa ne obuhvata muškarce koji pokazuju uglavnom ženska a ne muška ponašanja, ni žene koje pokazuju pretežno muška a ne ženska ponašanja. Ta grupa naziva se 'unakrsno polno tipizovana'. Androgini pojedinci su, dakle, oni s otprilike jednakim nivoima muškosti i ženskosti.

Ova grupa androginih jedinki dalje je podeljena na one sa srazmerno visokim stupnjima i muškosti i ženskosti, koji su nazvani 'androgini' i one sa srazmerno niskim stupnjima i muškosti i ženskosti, koji su nazvani 'neizdiferencirani'. Razlikovanje su predložili Spens i drugi (Spence et al., 1974), a Bemova ga je podržala (1975), iako je i dalje bila uverena da jednakost stupnjeva, visokih ili niskih, može biti značajna. Na taj način je identifikovano šest rodni tipova, prikazanih na Tabeli 2.1. Po teoriji, muški muškarci i ženske žene treba da budu uključeni u rodno shematsku obradu, a androgini i neizdiferencirani ne; to jest, polno tipske jedinice treba da budu saobražene kulturnom stereotipu svog pola. Bemova tvrdi da je njena mera roda mera društveno formiranog i psihološki realnog opisa roda.

Tabela 2.1 BSRI rodni tipovi

Polni tip	Pol	Muškost	Ženskost
Androgin	m ili ž	visoka	visoka
Neizdiferenciran	m ili ž	niska	niska
Polno-tipski	muški	visoka	niska
Polno-tipski	ženski	niska	visoka
Unakrsno polno-tipski	muški	niska	visoka
Unakrsno polno-tipski	ženski	visoka	niska

Bemova (1977) piše da androgini 'označavaju integraciju muškosti i ženskosti u istoj jedinki' (str. 196) i pokazuje (Bem, 1975) da su androgini i polno-tipski muški subjekti u stanju da u određenim situacijama, ispoljavaju 'muško' ponašanje, dok ženski polno-tipski subjekti nisu. Uz to, androgini i polno-tipski ženski subjekti mogu, u datim situacijama, da ispolje 'žensko' ponašanje, dok muški polno-tipski subjekti ne mogu.

Bemova je stoga dosledno zastupala stav (1974; 1975) da androginija – definisana kao visoka sklonost i ženskim i muškim karakteristikama – predstavlja mnogo primereniji standard za jedinke oba pola od tradicionalnog standarda muškosti za muškarce i ženskosti za žene. Ubrzo potom nađeno je da je androginija povezana s višim samopoštovanjem i efikasnijim ponašanjem u nizu neorganizovanih situacija (Bem i Lenney, 1976; Heilbrun, 1978; Spence, Helmreich i Stapp, 1974). Bemova je (1974) tvrdila da je androginija indeks prilagodivosti i psihološkog zdravlja. Tvrdilo se i da androginija predstavlja razvojni ideal. Značaj rodne stereotipizacije uglavnom je istraživan u obrazovanju. Mid i Injiko (Mead i Ignico, 1992) su se, na primer, zalagali da nastavnici uvedu nestereotipsku rodno relevantnu igru za decu u školskoj sredini, kako bi sprečili nastajanje rodno relevantnih stereotipa koji utiču na percepcije preuzimanja određenih ponašanja.

Stereotipi

Vinrajh-Hejstova (Wienreich-Haste, 1981) pokazala je da se nauka povezuje s činiocima kao što su teško, tvrdo više no meko, stvari više no ljudi, i mišljenje više no osećanje, što su sve sastojci kulturnog stereotipa muškosti. Ona je tvrdila i da je slika naučnika ne samo muška već i slika muškosti – kao hladnog, neemotivnog i logičnog. Ima nekih dokaza da ženska školska deca koja smatraju nauku muškom u tim predmetima postižu slabije rezultate od druge ženske dece (Smail & Kelly, 1984).

Rodna prikladnost

Značaj stereotipa je u njima odgovarajućim percepcijama rodne prikladnosti polno-tipskih jedinki. Lennej (Lenney, 1977) je pisao da su i dečaci i devojčice

očekivali da budu uspješni na ispitima iz predmeta koji su prikazani kao najprikladniji za njihov pol, a manje uspješni na onima koji su prikazani kao polno neprikladni. Rezultati devojčica bili su slabiji nego dečaka u muškim predmetima, a nisu se razlikovali od dečaćkih u ženskim. Kao što je već pomenuto, Šerman (Sherman, 1980) je pokazao da su devojčice pokazale slabije rezultate iz matematike ako je disciplina smatrana 'muškim domenom'. Ako je predmet maskulinizovan, pripadnici ženskog polnog tipa (muški ili ženski) nisu motivisani za uspeh.

Oslanjajući se na rad Bernštajna i Burdijea (Bernstein i Bourdieu), Mekdonald (MacDonald, 1980) tvrdi da se u školi rod rekontekstualizuje "tako što se predstave prikladnog ponašanja za svaki pol pretvaraju u prikladne akademske discipline". Kad predmet ste-kne muški lik, smatra se da učešće u njemu uvećava muškost dečaka i umanjuje ženskost devojčica.

Mizor (Measor, 1984) smatra da devojke koriste (stereotipno muške) školske časove da iskažu svoju ženskost pokazujući, recimo, "osetljivost na teškim časovima". Mizor tvrdi da devojke iskazuju ženskost kroz aktivnu neupešnost u 'muškim' predmetima. Mizor je, međutim, utvrdio i da su muškastije devojke popularnije među dečacima. To nas, pak, vraća već pomenutom da je važno ne ono što misle devojke, nego ono što devojke misle da misle dečaci (Sherman, 1980). Ako je, kako se nagoveštava, percepcija učenica da dečaci daju prednost ženstvenim devojčkama u stvari *pogrešna percepcija*, lakše bi je bilo promeniti, pogotovu ako ta pogrešna percepcija navodi devojke na lošije rezultate. Ovo istraživanje obavljeno je osamdesetih godina, a od tada su se neki obrasci u školskom uspehu promenili i o njima će biti reči u sedmom poglavlju.

Uticao rodnog tipa na bavljenje kompjuterima

Procenjuje se da 99 odsto kupovine kompjutera u SAD obavljaju muškarci. Možda je zbog toga analiza sadržaja kompjuterskih časopisa pokazala medijsku sliku kompjuterskih stručnjaka muškaraca i žena izvršilaca (Ware i Stuck, 1985). Pored toga, neobaveznim bavljenjem kompjuterima kao što su kompjuterski klubovi, gotovo isključivo vladaju muškarci (Hess i Miura, 1985). Kumulativne posledice ovih poruka o rodnim ulogama vidljive su i u nalazu da

muškarci i žene vide kompjutere i rad na njima kao po prirodi muški (Chivers, 1987; Collis, 1985; Hawkins, 1985; Wilder et al., 1985). To su potvrdili Nickel i drugi (Nickell et al., 1987) nalazom da muški ispitanici imaju pozitivnije stavove prema kompjuterima i smatraju da će im njihovo poznavanje pomoći u budućim zanimanjima.

Reklamiranjem kompjutera (Ware i Stuck, 1985), kompjuterskim igrama (Chen, 1986), obrazovnim softverom jasno smišljenim za dečake (Huff i Cooper, 1987; Canada i Brusca, 1991), itd., kompjuterisanje je stvorilo 'mušku' sliku kakva tradicionalno pripada matematici, fizici i inženjerstvu (Chivers, 1987; Hawkins, 1985), zbog čega muškarci smatraju sebe kompetentnijim nego žene (Collis, 1985; Wilder, et al., 1985). Pored toga, oba pola smatraju muškarce kompjuterski obučenijim od žena (Williams et al., 1993). Iz ovih psihosocijalnih razloga (a ne bioloških) za predvideti je da će muškarci biti motivisaniji za razvijanje kompjuterskih veština (Bem, 1974; 1981a; 1993). S maskulinizacijom kompjuterisanja (Collis, 1985; Wilder et al., 1985), viši nivoi muškosti vezivali su se za pozitivnije stavove prema kompjuterima i nižu anksioznost prema njima (Brosnan i Davidson, 1996; Colley et al., 1994).

Došlo se do rezultata da dečaci u osnovnoj i srednjoj školi imaju pozitivniji stav prema kompjuterima nego devojčice (Siann et al., 1990; Todman i Dick, 1993); da i dečaci i devojčice smatraju kompjutere prikladnijim za muškarce nego za žene (Wilder et al., 1985) i da informatičku tehnologiju svrstavaju u muške (Archer i Macrae, 1991). Ove rodne predrasude minimalne su kod dece koja se još nisu sreala s kompjuterima u školi (Levin i Gordon, 1989). Levin i Gordon otkrili su i da muškarci smatraju kompjutere 'zabavnijim' i 'važnijim' nego žene i zaključuju: "Muški usmeren proces socijalizacije mogao bi doprineti samoispunjavajućem proročanstvu kod dečaka: oni dobijaju više pozitivnih podsticaja da rade s kompjuterima i imaju više dodira s kompjuterima, što ih čini uverenijim u vlastitu sposobnost da uspeju u tom novom mediju" (str. 86).

Zato ne može biti sumnje da je u mnogim kontekstima bavljenje kompjuterima maskulinizovano, postavši aktivnost ili veština poželjnija i prikladnija za one s izrazitom muškošću. Pošto je muškost po pra-

vilu izraženija kod muškaraca nego kod žena, očita polna razlika javlja se u tehnofobiji, to jest, žene stiču manje iskustva, razvijaju negativnije stavove i veću anksioznost prema kompjuterima. Teorija psihološkog roda, međutim, tvrdi da je to u stvari *vidljiva* polna razlika u tehnofobiji i da androgine žene (s visokim stepenom i muškosti i ženskosti) ne doživljavaju bavljenje kompjuterima kao rodno neprikladno. Vidljiva polna razlika javlja se isključivo kroz proces maskulinizacije tehnologije. U kontekstima u kojima tehnologija nije maskulinizovana, polne ili psihološko rodne razlike nisu očite u tehnofobiji. Levin i Gordon (Levin i Gordon, 1989) smatraju da su mešovite škole mesta na kojima se tehnologija maskulinizuje.

Dečji crteži

Niska predikativna vrednost negativnih stavova prema kompjuterima za kasniji uspeh navela je Barbu (Barba, 1990) da ustvrdi da “se istraživači nisu sistematski bavili pitanjem da li je kompjuterizacija naših škola uticala na stavove prema upotrebi tehnologije” (str. 5).

Miler (Mueller, 1986) nalazi da tradicionalno merenje stavova narušava to što deca biraju odgovore za koje misle da će zadovoljiti odraslog administratora testiranja. Miler tvrdi da je za procenu dečjih stavova korišćenje metodologija zasnovanih na umetnosti preciznija mera aktuelnog stava od tradicionalnijih postupaka evaluacije. U testovima zasnovanim na crtanju nisu nađene predrasude prouzrokovane predrasudama administratora (Mueller, *ibid.*). Tvrdi se da su crteži odraz unutrašnje slike deteta a ne tek crtež odraslog administratora testa (Dennis, 1966).

Jedan od metoda analize dečje percepcije nove tehnologije jeste test ‘nacrtaj korisnika kompjutera’ (Barba, 1990; Barba i Mason, 1992), u kome nastavnici traže od dece da ‘nacrtaju korisnika kompjutera’. Test se zasniva na utvrđenoj metodologiji tipa testa ‘nacrtaj naučnika’ (Chambers, 1983; Schibeci i Sorensen, 1983), ‘nacrtaj zubara’ (Phillips, 1980) i ‘nacrtaj nastavnika’ (Klepsch i Logie, 1982). Korišćenje dečjih crteža za procenu njihovih suštinskih stavova vrednovano je u odnosu na tradicionalnije metodologije papira-i-olovke (Welch i dr., 1971). Dokazano je i da je veza ljudskog lika i slike

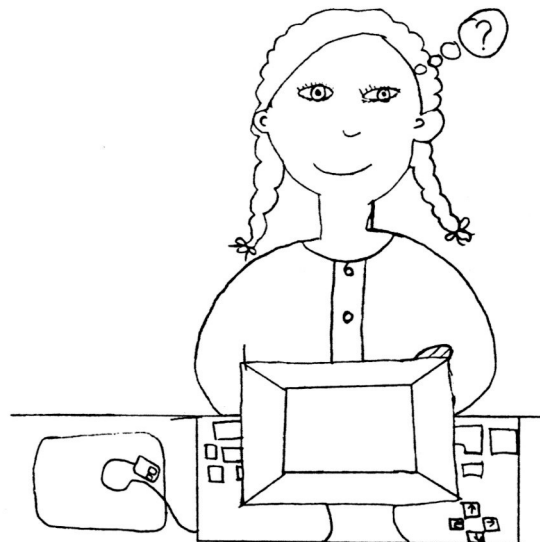
kompjutera na istom crtežu mera sadržinske i kompozicione validnosti (Barba i Mason, 1992). Ta metodologija korišćena je i za ispitivanje kulturnih razlika u stavovima američke i ruske dece prema kompjuterima (Martin et al., 1992).

Iako je metodologija crteža korišćena za identifikaciju stavova prema rodnim ulogama (Tolor i Tolor, 1974), Barba (1990) samo navodi da je 56 odsto ispitanih nacrtalo žene i 43 odsto muškarce. Zanimljivo je pitanje ko je crtao muškarce a ko žene, pošto su Vajlder i drugi (Wilder et al., 1985) izvestili da dečaci i devojčice podjednako percipiraju kompjutere kao prikladnije za dečake nego za devojčice. I Klarkova (Clarke, 1985) je našla da dečaci i devojčice u mešovitim školama imaju tendenciju da vide kompjutere kao nešto što je u domenu muškog interesovanja i sposobnosti. Akademski značaj tog rezultata osvetlilo je njeno ispitivanje uloge opšte školske sposobnosti i stavova u uspehu s kompjuterima. Ona je došla do zaključka da je sposobnost bila glavna determinanta uspeha dečaka s kompjuterima, dok su stavovi bili *jedina* determinanta uspeha devojčica. Dakle, ima dokaza da devojčice školskog uzrasta u predmetima koje vide kao muške domene, postižu slabiji uspeh od ostalih učenica (Smail i Kelly, 1984).

Pojava postaje još suptilnija i složenija ako se ima u vidu da su Fenema i Šerman (Fennema i Sherman, 1977) našli da, čak i kad nemaju stereotip matematike kao muške aktivnosti, učenice ipak nisu proporcionalno prisutne na nastavi matematike. Foksova (Fox, 1979) je ponudila objašnjenje veze između stereotipa matematike i učešća u njenoj nastavi. Ona je našla da devojke, iako nemaju stereotipno viđenje, percipiraju stereotipni stav dečaka. Ta percepcija mogla bi, uz nalaze koji ukazuju na to da devojke drže do mišljenja svojih muških vršnjaka i da ono utiče na njih (Farley, 1969; Husbands, 1972), da bude bitan činilac koji utiče na ponašanje žena prema kompjuterima. Ima i nekih dokaza koji ukazuju na to da će devojčice školskog uzrasta pre konformirati i odustati u situacijama grupnog pritiska, posebno onim u kojima ih dečaci drže na oku (Eagly i Carli, 1981). Autori zaključuju "da je za devojčice ovog uzrasta prihvatljivo da odustanu pred teškoćama" (Eagly i Carli, *ibid.*). To je posebno upadljivo u osnovnoškolskom obrazovanju, pošto samo četiri



Kompjuterski korisnik: nesrećno žensko



Kompjuterski korisnik: srećno žensko

od 18 551 osnovne škole u Engleskoj nisu mešovite (DfEE, 1996).

Šermanova (Sherman, 1980) je došla do rezultata da polne razlike u uspehu iz matematike kod školske dece zavise od toga da li dečaci imaju ili ne pozitivan stav prema matematici. Ona je zaključila da bi izvor polnih razlika mogli biti stavovi dečaka prema matematici. Rezultati pokazuju i da stereotipizovanje matematike kao muškog domena negativno utiče na učenje tog predmeta kod devojčica. U prilog takvog mogućeg objašnjenja idu i istraživanja koja ukazuju na to da će devojčice iz ženskih škola, verovatno pre nego one iz mešovitih, studirati nauke i matematiku (Dale, 1974). Klarkova (Clarke, 1985) nalazi da devojčice iz ženskih škola smatraju nauku manje muškom delatnošću nego one iz mešovitih. Tom pitanju vratićemo se u sedmom poglavlju.

Predrasuda u percepciji dečaka pokazaće se očiglednom u istraživanju na kome upravo radim (Brosnan, u toku). Dok devojčice uzrasta od pet do jedanaest godina crtaju i dečake i devojčice pred kompjuterom, dečaci crtaju samo dečake. To je u skladu s nedavnom metaanalizom koja potvrđuje da muškarci više nego žene stereotipizuju kompjutere (Whiteley, 1997), ali da su žene svesne stereotipa muškaraca. Lindia i Oven (Lindia i Owen, 1991) ukazuju na to da su dečaci skloniji da bavljenje kompjuterima smatraju prikladnijim za dečake, dok su devojčice mišljenja da je kompjuter više polno neutralan.

Kao što se vidi iz navoda s početka ovog poglavlja, bavljenje kompjuterima ima vrlo muški imidž i stereotipski se smatra muškim. Merš i Birn (Marsh i Byrne, 1991) pišu da odgovarajući doprinos muškosti i ženskosti suštinski i predvidivo zavisi od specifičnog segmenta samopoimanja koji se istražuje. Autori kažu: "Doprinos Ž(enskosti) bio je pozitivniji u segmentima samopoimanja u kojima žene imaju viši stepen samopoimajuće reakcije, a pozitivni doprinos M(uškosti) u onim segmentima u kojima muškarci imaju viši stepen samopoimajuće reakcije" (str. 824).

Dakle, možemo očekivati da će muškost biti vidna varijabla u tehnofobiji ako je tehnologija maskulinizovana. Nedavno istraživanje Brosnana i Dejvidsona (Brosnan i Davidson, 1996) pokazalo je vrlo značajnu negativnu korelaciju između muškosti i kompjuterske anksioznosti kod žena. Pored toga, žene koje imaju ili redovno koriste PC pokazale su

značajno viši stepen muškosti od onih koje ga nemaju ili ga redovno ne koriste. Dakle, polne razlike konstatovane u tehnofobiji mogu se pripisati psihološkim rodnim razlikama (Colley e al., 1994).

Kompjuterske igre

Većina prvih interakcija dece i kompjutera je neka igrice. Roditelji će pre kupiti kompjuter uglavnom za igrice (Martin, 1991) dečaku nego devojčici (Mohamedali i dr., 1987). Kompjuterske igre su, po pravilu, vrlo muški orijentisane i vrte se oko borbe i destrukcije. *Daily Telegraph* je 7. decembra 1996. na naslovnoj strani objavio priču "Razbacani razbija ribe u rekonstruisanom Simsitiju". Naslov se odnosi na kompjutersku igru u kojoj igrači grade i održavaju složen trodimenzionalni grad. U tekstu stoji: "nastavak najprodavanije kompjuterske igre sabotirao je pobunjeni programer koji je ubacio mišićave tipove u kupaćim gaćama, koji se povremeno pojavljuju i međusobno se ljube. Žak Sevren (Jacques Sevrin) je rekao da je to protest protiv mnogo kritikovanih 'standardnih riba' koje se pojavljuju u kompjuterskim igrama."

Ovo ukazuje na rodno stereotipizovanje koje se odvija u kompjuterskim igrama. Ver i Stak (Ware i Stuck, 1985) dolaze do zaključka da se žene retko pojavljuju u časopisima o kompjuterima, a i retke pojave okarakterisali su kao 'podređene' ili 'seks objekte'. Deceniju kasnije, mnogi dnevници imaju nedeljne dodatke o kompjuterima izlažući tako potencijalno veći broj čitalaca ovakvim predrasudama. Na to ukazuje pismo čitaoca 'on line' dodatku o tehnologiji britanskog nacionalnog lista *Guardian* (21. novembar 1996, str. 19). Čitalac se žali na način na koji su novine izvestile o postavljanju žene na viši položaj (šef za tehnologiju) u firmi Apple. Čitalac kritikuje list zbog usredsređivanja na njen fizički izgled i njen opis kao 'učiteljice iz nedeljne škole': "Ovo je datak u kom nema članaka koje pišu žene i u kome je jedini prikaz žene fotografija mlade manekenke u 'pretesnom' bikiniju za surfovanje. Valjda mi kompjuteraši očekujemo da žene tako izgledaju?"

Ako se bavljenje kompjuterima smatra muškom aktivnošću, izloženo istraživanje bi upućivalo, već na osnovu te činjenice, da bi osobe ženskog polnog tipa bile slabije motivisane i imale niža očekivanja od interakcije s kompjuterom. Da bismo ispitali posledice toga, potrebno je da se vratimo teoriji socijalnog učenja.

Psihološki rod i teorija socijalnog učenja

Pored nižeg očekivanja koje vodi slabijem uspehu, Sandra Bem (1983) se poziva na teoriju socijalnog učenja koja je uticala na nju, navodeći da je osnovna psihološka vrlina te teorije u tome što se na razvoj psihološke ženskosti i muškosti primenjuju ista opšta načela učenja za koja se već zna da objašnjavaju mnogo drugih ponašanja.

“Opštost ove teorije osnov je i njenog pristupa feminističkoj psihologiji posebno. Ako nema ništa posebno u rodu, onda sam fenomen seksualne tipizacije nije ni neminovan ni promenljiv. Deca postaju polno tipizovana pošto je pol osnov diferencijalne socijalizacije u njihovoj kulturi. Međutim, načelno, svaka kategorija mogla bi da bude osnov diferencijalne socijalizacije” (str. 183).

Rad Bemove, dakle, delimično se zasniva na načelima teorije socijalnog učenja. Otud bi se moglo ukazati na to da bi ta teorija, kao teorijski okvir istraživanja, bila primenljiva na tehnofobiju (uključujući i varijacije usled psihološkog roda). Majer (Meier, 1985) je pokušao to sa Bandurinim (1977a; 1986) shvatanjem samoefikasnosti.

Sažetak: tehnofobija i rod

Sandra Bem identifikuje šest polnih tipova psihološkog roda koji su odraz različitih nivoa psihološke muškosti i psihološke ženskosti u svakom pojedincu. Interakcije muškosti i ženskosti značajne su, dakle, za istraživanje tehnofobije zbog njihovog uticaja na stav, anksioznost i očekivanja u odnosu na uspešnu interakciju s kompjuterom. Polne razlike identifikovane u prvom poglavlju redefinisane su kao rodne razlike. To pomera naglasak tehnofobije od biološke ka socijalnoj osnovi.

Da li su kompjuteri 'zvečke za dečke'?

Ima dokaza koji upućuju na to da se bavljenje kompjuterima može percipirati kao muška aktivnost, zbog čega može postati motivacijski problematično za feminine jedinke (muške ili ženske).

S engleskog prevela:
Vera Vukelić